

دار الفنون
الہیات و کتب و تہذیب و تمدن

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

تشریح اول — ۱۹۲۸

نہزادہ ہاشمی اوقاف مطبعہ سی

۱۹۲۸

تورک منطقچیلری

استانبولده مدارس ثمانیه یعنی شیمدیکی تعبیرله سکز فاکولته تاسیس ایدلدیکی وقت، درس جدرانه منطوقده ادخال ایدلمشدی . چونکه منطق تدریسی جائزیدر دکمیدر ؟ مسئلهسی چوقدن حل ایدلمشدی . استانبولدن مقدم پانجنمز اولان بروسده مناستر ، قاپلیجه ویلدیرم مدرسه لریله ادرنه نك اوچ شرفه لی ، اسکویک اسحق پاشا مدرسه لرنده . . . . منطق او قوتدیریلوردی . حق مفی الانام وفاضل بنام ملاخسرو فانح سلطان محمدك امریله علامه ریاضی نصیرالدین طوسی نك اساس الاقتباسنی فارسیدن عربجه به ترجمه ایدوب طلبه علومه اهدا ایتمشدی . بو کتابك مقدمه سنده حکمتك یعنی فلسفه نك بر نعمت ، و بونعمتک طوغری به ایناتق ، طوغری سوزی سویله مک وخیری ایشله مکدن عبارت اولدینی تصریح ایدلمشدی . واقعا اولجه معلم اول ارسططالیسک سکز کتابدن مرکب اولان اورغانون ك برنجی کتابنده کی قاته غوریاسلری یعنی اجناس عالییه داخل اولان مقولاتی متکلمین رد ایتدیکی ایچون سلف عننده منطق معتبر دکلدی . انجق مؤخر کلن اسلام فیلسوفلری بومقولات بحثنی منطق دائره سی خارجه چیقاردقلرندن منطق تدریسنه موفق اولمشلردی . حق حجة الاسلام غزالی منطق بیلمه ن کیمسه نك علمنده موثوقیت اولاماز دیمشدی . دهها صوکرالی منطقک تحصیل فرض کفایه اولدیغنی بیله روایت ایتمشلردی . اسلام عالمده یتیشن منطقچیلرک باشنده اولا خالص مختص بر تورک اولان ابونصر محمد بن طرخان فارابی کوریبورز . [وفاتی ۳۳۹] فارابی کندیسندن اول یونانجه دن ترجمه ایدلمش اولان منطق کتابلرینی شرح وغوامض مهمه سی حل ایتمش ، فیلسوف العرب (الکندی) نك [وفاتی سنه ۲۶۰] اکلایامادینی نقطه لری کوسترمش ، وهر - ماده ده قیاسک ناصل استعمال ایدیله جکنی ایضاح ایتمش ، افلاطون ایله ارسطو فلسفه لری اوزرینه مهم اثرلر یازمش اولدیغندن معلم تانی نامیله بحق کسب شرف و امتیاز ایتمشدی . فارابی منطقی رئیس العلوم عد ایدری . اونك وفاتندن ۳۱ سنه صوکرکرا طوغمش اولان ابن سینایی ده تورک عد ایدنلر وار . بن بو خصوصده قطعی بر فکره مالک دکلم . [۱]

[۱] Farabi est origine turqueet Avicenne est plutôt persan, Carra de veaux

ابن سینا یوزلرجه آناری ایچنده بالخاصه شفاسی ، نجاتی ، اشاراتی ، حکمت علائیهسی سایهسنده معلم نالت و شیخالرئیس عنواندریله فلسفه عالمنده تقرر ایتمشدی . شفایبزم عالملمرض بر [بحر حضم وقاموس محیط اعظم] عد ایدیورلر . ایشته بوفیلسوف ممتاز دخی منطلقک خادم العلوم اولدیغنی سویلهمشدی .

ابن سینا اسلام عالمنده فلسفهنی کالنه ایریشدرمش و کندیسندن سوکرا کیمسه یرنی طو تاماممشدی . بوجهته سوکرا کانلر اونک اثرلرینی تبعدن باشقه برشی یاپامامشردی . بونکله برابر ، برحادثه قوق العاده اوانکشافک دوامنه مانع اولمشدی . ۵۹۹ سنه هجریهسنده قاراقورومدن خروج ایدن بویوک قان چنکیز خان جوشقون برسیل کی ممالک اسلامییه اوزرینه آقین ایدرک ماوراءالنهری ، خوارزمی ، خراسانی ، قندهاری تخریب ، اهاالیسنی قتل عام و بخارا ، سمرقند ، بلخ ، هرات کی بویوک شهرلری تملرینه قدر بیقیدردیغنی وقت ، بوتون مدرسه ، کتبخانه ، رصدخانه لری ده احیا ایتدرمشدی . اونک جفیدی هلاکوخان دخی ۶۵۶ سنهسنده بغدادی ضبطایله بر ملیونه یاقین اهاالیسنی قتل عام ایتدرمش و بغداد کتبخانه لرنده کی یوز بیکلرجه کتابی دجله یه آتدرمشدی . بو تخریبات مدنیت و علم ایچون ناقابل تعمیر برفالق اولمشدی . واقعا هلاک اموت قلمهسنده اسماعیلیلرک النده محبوس اولان علامه مشهور نصیرالدین طوسی بی قورتاروب خدمته وحمایهسی آتته آلمش و اونک سراغده پک معروف اولان رصدخانهسنی تأسیس ایلسنه مساعده ایتمشدی . نصیرالدین ابن سینانک اشاراتی شرح ایتمش ، دمین عرض ایتدیکم کی منطقدن مستقلاً اساس الاقباسنی یازمشدی . نصیرالدینک یتشدردیکی کاتبی نامیله معروف نجم الدین عمر بن علی القزوی « وفاتی ۶۵۰ » ده منطقدن مختصر بر متن قلمه آلمشدی . کاتبی بورسسالهسنی خواجه شمس الدین محمد نامنه تألیف ایتمش اولدیغندن اسمنی شمسیه قویمشدی . ایشته عصرلرجه مدت بوتون مدرسه لرمزده متنی و شرحلری اوقونمش اولان [شمسیه] رسالهسی بودره فقط ییقلمش اولان اومعظم مدینتک اسکی اقبال وشعشعهسی بونشریات ایله ناصل عودت ایده بیلردی ؟ بونکله برابر ، دیگر بعض ارباب همت فضلا دخی عنقه علمیه بی ادامه یه چالشمقندن خالی قالمامشردی . بو همتلرک منطقی جهتمده کی آثارنی سویله خلاصه ایده بیلیرز :

۱ . قاضی سرالذ الدین محمود بن ابی بکر بن احمد الامروی [وفاتی ۶۸۲ قونیه ده] پک

بيان الحق ، مطالع الانوار ، وكتاب المناهج عنوانلى اثر لرى هب منطق اوزرينه در . بوكتابلرك الكمهى و مشهورى مطالع الدر . بونك برچوق شرح لرى وارد . بونلرك الك مشهورى شمس الدين اصفهانى نكدر . بوذاتك شرحى اوزرينه محمد ششاه يوسف ابن الفزارى نك ، قاره داوودك ، مصنفك حاشيه لرى وارد . [سنه ۶۷۴ - ۷۴۹ مصرده] .

۲ . افضل الدين محمد بن بابانور الحوبخى المصرى خونجى - مصرده قاضى القضاة اولوب ۶۴۱ ده وفات ايتمش اولان بوذاتك تأليف ايتمش اولدينى كتاب الموجز ، كتاب الجمل ، كتاب كشف الاسرارى هب منطق اوزرينه در . (جمل) منظومدر : [فقال هذه جمل تنضبطها قواعد المنطق واحكامه) متعدد شرح لرى وارد .

۳ . قطب الدين الرازى التختانى . - بوعلامه برازا اول بحث ايتديكم مطالع ارموى بى شرح ايتمش و بونى ايلخانيه حكمدار لرندن سلطان خدا بنده نك و زراسندن غياث الدين نامه اتخاف ايلمشدى . بوشرح طلبه علوم آراسنده متداول ايدى . قطب الدين ۷۶۶ سنه سنده ده شق الشامده ارتحال داربقا ايلمشدى .

۴ . مبار كشاف منطقى . - قطب الدين الرازى نك كوله سى ايدى . صوكر اونى مكملاً او قوتديغندن مبار كشاف منطقى ناميله اشهار ايتمشدى .

• (صدر الشريعه) عبيدالله بن مسعود بن محمود صدر الدين المحبوبى الكرمانى (وفاتى ۷۴۷) صدر الشريعه براز صوكر ا بحث ايدده جكم سيد شريف قدر برم علما من اوزرينه نفوذ اجرا ايتمش برذاتدر . الك مهم بر اثرى (تعديل العلوم) ي در كه بونك (تعديل الميزان) عنوانى حائز قسمى منطقدن بحث ايدر . بزم عالم من صدر الشريعه بى [امام همام و بحر فقام ، فخر العلماء الاعلام ، نتيجه اسلافه الكرام ، سلالة اجداده العظام] اولارق وصف ايتد كدن صوكر ا شوبه دييورلر : [وفى نفس الامر مرحوم مبرور بر بحر زاخر ايدى كه قرارى ادراك اولتماز . و بر طور شامخ ايدى كه ذروه سنه ارتقايه يول بولتماز ايدى . فصل و تدقيقده آيت كبرى و تحقيقده صروه و وثقى ايدى] .

۶ . ابن واصل محمد بن سالم الحموى [وفاتى ۶۹۷ سنه سنده] نخبه الفكرى منطق اوزرينه در .

۷ . كافى جى محمد محى الدين . - بوذات اصلاً برغمه ايدر . مشهور سيوطى نك استاذى اولان بوتورك علامه سى ۷۸۸ ده طوغمشدر . ايرانى و توركستانده كى عالمردن تدرس

ایتدکدن سوکرامصره کیتمش واوراده کالات علمیه سف بوندن مصر علماسنه تصدیق ایتدرمشدر . سیوطی نك افاسنه کوره کافیه جی علوم عقلیه ، ادبیه وشرعیده وبالخاصه جدل ، منطق ، فلسفه وهیئنده امام کبیر ایدی اونک حضورنده کیمه بو علملردن آخرنی آچامازمش . کافیه جی نك پک چوق تصنیفاتی واردر . منطقدن باحث اثری ، (تهذیب المنطق) اوزرینه یازدیغی شرحدر . [وفاتی ۸۷۹ سنه سنده] .

نهایت بو صایدیقم ذاتلرک فوقنده ظهور ایدن ایکی پک یوکسک عالم معارف اسلامیه عالمده یکی بر دور آچمشلردر . بونلرک بریسی سعدالدین ، ایکنجیسی سید شریفدر .

سعدالدین تفتازانی

خراسانک تفتازان کوینده ۷۲۲ سنه هجریه سنده طوغمش اولان سعدالدین قوه فاطره نك نادراً ایتشدردیکی عالملردن بریسیدر . ده پک کنج یاشنده ایکن وسعت معلومات وجودت افکارلیله امثاله تقدم ایدن سعدالدینی زمانک یکی بر صاحب قرانی اولان امیر تیمورکورکان حمایه سی آلتنه آلمشدی . تیمورک یاننده اونک قدر هیچ برکیمسه نك مظهر رعایت والتفات اولمادیغی سویلرلر .

سعدالدین علوم اسلامیه ایچون یکی بر دور آچمشدی . بوسبيله کندیسندن اول کان عالمده متقدمین ، کندیسندن سوکرا کلنلرده متأخرین اسمی ویرلشددر .

بونلکه برابر ، سعدالدینک مساعیسی دهها زیاده علوم ادبیه وشرعییه مصروف اولدیغندن علوم فلسفیه اسکي رونق وانکشافی کوسترمه مشدی .

تفتازانی نك اثرلردن اک مشهوری اولان [مقاصد الطالبین] اصول دیندن یعنی علم کلامدندر . تفتازانی بونی ۷۸۴ سنه سنده سمرقنده اکال ایتمشدی . علامه بو اثرینی بالذات شرح ایتمش و بونده علما آراسنده پک مشهور برمشله اولان [جذر اصم] مغلطه سف ایراد ایلشدی . بزم عالملر آراسنده پک مهم برمشله واردر . حسن وقبح عقلیمیدر ، شرعیمیدر ؟ معتزله بیایدورزکه بزم عقلیه جیلرمزدر ، بونلر حسن وقبح عقلی اولدیغنه ذاهبدر . اشعریلر ایسه حسن وقبح شرعی اولدیغی سویله مشلردی . بونلر مخالفلری اولان معتزله یی رد ایچون بو جذر اصم مغلطه سف ایراد ایتشلردی . اگر حسن وقبح عقلی اولسه یدی شی واحدده متنافی اولان ایکی شیئک اجتماعی لازم کلیردی که بونک بطلانی

لایحه و نیز چندی از آنرا
 که در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که

است. چندی از آنرا
 که در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که

سید شریف خراسانی

[۱۷] . در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که
 در آنجا ذکر شده است و در آنجا که

ملافناری

بونلرک باشنده اولاشمس الدین فناری بی کوریوروز . [۷۵۱ - ۸۳۴ روسهده]
 تحصیلی مصدرده اکل الدین دن بیتیرمش اولان ملافناری روسهده دوندیکی وقت عهدسینه
 هم مناستر مدرسه سی مدرسلیکی ، هم روسه قاضیلیکی وهم بوتون تورکیه نك مقتدیکی کبی
 اوج مهم وظیفه ویرلمشدی . فناری نك دیگر اثرلرندن بحث ایتیه جکم . فقط ارنک علم
 میزان یعنی منطقدن رساله اثریه یازدیغی شرح عصر لرجه مدت مدرسه لرده اوقونمش
 اولدیغی سویله مکله اکتفا ایده جکم . فناری براز اول بحث ایتدیکم قطب الدین رازی نك
 شرح شمسینه سفده شرح ایتمشدی . سید شریفک حاشیه شمسینه سی اوزرینه ده برحاشیه سی
 واردده شمس الدین فناری کالات علمیه سی سببیه مصر علماسندن ابن حجر وسیوطی کبی
 بک معروف فاضلرک صوک درجه مظهر احترامی اولمشدی .

حضر بک

اک بویوک بر تورک عالی اولان حضر بک سیوریحصار لیدر . اولامولانا یکاندن
 تحصیل ایتمش ، صوکرا سیوریحصار مدرسه سنده معلم تعیین اولمشدی . بوندن
 صوکرا عربستاندن کان برعرب عالمیه روسهده پادشاه حضورنده یابدیغی مباحثهده عرب
 عالمه غلبه ایتدیکندن روسهده سلطانیه مدرسه سی مدرسلیکنه ترفیعا تعیین ایدلمشدی .
 استانبولک فتیح اوزریه ایلك قاضی اولان حضر بکدر . عقاید اسلامیه متعلق قصیده
 نونیه سی مشهوردر . حضر بک ارموی نك مطالغی عربجه دن فارسی لساننه فاتح سلطان
 محمدک امریه ترجمه ایتمشدر . [ایاصوفیه ۲۴۸۶-۲۴۸۸] . فقط تحف شی !

فاتح نقتارانی نك اساس الاقباسی فارسیدن عربجه به ترجمه ایتدیردیکی مالد بومطالی ده
 حضر بکه عربیدن فارسی به ترجمه ایتدیرمش . بونک سببی آ کلایامام . [حضر بکک
 وفاتی استانبولده ۸۶۳ ، ایوبده مدفوندر] .

مصالح الدین قسطلانی ، علی العربی ده حضر بکک تلامیذنددر .

خواجه زاده

اسمی مصلح‌الدین، شهرتی خواجه زاده. چونکه باباسی بویوک بر تاجرایدی. باباسنک مسلکینی بپراقوب طریق علمه سالک اولمشدی. اکیال تحصیل ایتدکنن صوگرا حضر بکک معیدی یعنی شیمدیکی تعبیرایله آسیستانی اولمشدی. خواجه زاده تورکیه‌نک الک بویوک فیلسوفارندن صایله بیلیر. ابن‌رشدک تهافتی اوزرینه یازدینی تهافت اونک قدرت علمیه‌سنک برهان جلیسیدر. شرح موافقه حاشیه‌لر یازدینی کبی بیضاوینک متنه‌ده مهم بر شرحی واردر. [خواجه زاده‌نک وفاتی ۸۹۳ بروسه‌ده]

خیالی

خواجه زاده‌نک معاصرلرندن اولان بویوک برعالمده خیالی‌در. بوده حضر بکک بروسه‌ده سلطانیه مدرسه‌سنده معیدی ایدی. مؤخرأ ازنیق مدرسه‌سنه مدرس اولان خیالی‌نک حاشیه‌ تجریده‌ایله حاشیه‌ مقاصده تعلیقاتی واردر. ده‌باشقه اثرلری ده متداولدر. [وفاتی ۸۷۵]. (۳۳) یاشنده

کوریلدورکه بزم برنجی دورده‌کی عالم‌یمزک همتملری کندیلرندن اولجه یازلمش منطق کتابلرینی ترجمه و شرحدن ویا اوزرلرینه حاشیه‌لر یازمقدن عبارت قالمشدی. بونکله برابر اون برنجی عصردن بری بوهمته‌ده کیوشه‌مشدی. چونکه مدرسه‌لرمزده ریاضیه وعلوم عقلیه اعتباردن ساقط اولمشدی. بو سببیه‌ کتاب چلبی (میزان‌الحق) نده علوم عقلیه‌نک لزومی اثبات صیراسنده منطق‌دن‌ده بحث ایدرکن شویله دییور: [... و بونلرده فکر ونظر طریقیه‌ بحث اولتور. فکرده خطادن عصمت مصلحتی ایچون قانون استدلالت ونظری تدوین ایدوب نامنه (علم‌المیزان و منطق) دیدیلیر. میزان و معیار علومدر. علامه سید جرجانی قولنجه برعالم‌که علمنی بو وزن و معیار ایله عیار ایله‌مه‌یه آنک علمنه اعتراذ و اعتبار یوقدر. اول اجلدن اکثر محققین وجوبنه ذاهب اولدیلر. و علم منطق مقصود بالذات دکدر. مقاصدی تحصیله و سببیه و آلتدر. مبدأ فطرتدن بری طوایف و امم بیننده قرار داده علوم ضروریه و حقیقیه و برهانیه‌در.]

ینه کتاب چلبی‌نک ویردیکی تفصیلاتدن آکلاپورزکه کندی زماننده‌کی عالمدر

اوقورکن شاید مسئله ده حکمت و ریاضیه به تماس ایدن جهتلر وارسه جهل لرندن بونلر
 فلسفه در دیوب اوراسنی آتلا لرلمش .
 شو حالده بوندن اوتوز قرق سنه اولکی منطق و فلسفه ده کی هیچل کمزک سبیلرینی
 قولایجه آکلامش اولورز .

شیمدی صوک سنه لره قدر یازلمش اولان اثرلری صایاجقم .

۸۹۱ ده بروسه ده سلطانیه مدرسه سننده مدرس ایکن وفات ایتمش اولان سینوبلی
 الیاسک شمسیه حاشیه سی ایله مقاصد تفتازانی به حاشیه لری .

۸۵۴ ده بروسه ده ییلدیرم مدرسه سننده مدرس ایکن وفات ایتمش اولان قاره جه احمدک
 سید شریف ایله تفتازانی نک شمسیه شرحلرینه حاشیه لری ، رساله ائیریه شرحلرندن
 کاتبی نک شرحه ده حاشیه یازمشدر .

۸۹۳ ده شامده وفات ایتمش اولان عیفتابلی عبدالرحمنک شمسیه شرحی .

۹۴۸ ده بروسه ده وفات ایتمش اولان مدرس ایزمیتلی قاره داودک تصورات و تصدیقات
 اوزرینه حاشیه لری ایله شرح التهذیب اوزرینه حاشیه لری ، سید شریفک کوچک حاشیه سی
 اوزرینه حاشیه سی ده واردر .

قاره داود بروسه ده قاسم پاشا و قاپلیجه مدرسه لرنده ، طریزون مدرسه سننده و ادرنه نک
 اوچ شرفه لی مدرسه سننده مدرسلک ایتدکدن صوکر استانبولده مدارس ثمانیه ده مدرسلک
 ایتمشدر .

طاشکوپری زاده احمد افندی

احمد افندی سیدی افندی اوقومش و اجازت آلمش ، مسالک تدریسه کیرمش ،
 دیمتوقه ده اوروج پاشا مدرسه سنه ، ۹۳۲ سنه سننده استانبولده حاجی حسین زاده مدرسه سنه ،
 ۹۳۶ سنه سننده اسکوبده اسحق بک مدرسه سنه ، ۹۴۴ ده عتیق مصطفی پاشا مدرسه سنه ،
 ۹۴۶ ده استانبولده مدارس ثمانیه به تعیین اولنمشدی .

احمد افندی نک بر چوق اثرلری واردر . منطقدن باحث اثری (الجامع) ی در .
 [وفاتی استانبولده ۹۶۱ سنه سننده] .

۱۰۲۵ ده بوسنه ده کی آقحصارده وفات ایتمش اولان حسن الکاکی نک کافی فی المنطقی .

۱۰۲۴ ده وفات ایتمش اولان عبدالرحیم شیروانی نک منطق رساله می .

۱۰۴۶ دە استانبولده وفات ايتىش اولان حلب ملااغندن منفصل بوسنهلى علامك محمد بن موسى نك شمسىه شرحى .

قولهلى سكوتى محمد افنديك جامع الشروحي .

۱۱۰۴ دە بلغرادده حربدن دونوشده شهيداً وفات ايتىش اولان ازميرلى ساليان افنديك منطق وسالهي .

۱۱۴۰ دە بروسده وفات ايتىش اولان اسحق خواجهسى احمد افنديك تفتازانىك تهذيبنه تعلقانى .

۱۱۴۳ دە استانبولده وفات ايتىش اولان يانيهلى اسعد افنديك ترجمهلىرى :

بو اسمده براز توفف ايده جكم . بيلورزكه استانبولده نو شهرلى داماد ابراهيم پاشانك دورنده علمى ترقى ايتديرمك ايجون بك چوق چاليشلمشدى . تجدد پرور و محب ترقيات اولان بو صدراعظم عالم واديبلىرى حمايه ايدر و اونلرى كتاب ترجمه سنه تشويق ايلهردى . ابراهيم پاشانك بوتوشوقاته مظهر اولانلردن بريسي ده يانيهلى اسعد افندي ايدى . اوزمانك شيخ الاسلامى يكي شهرلى عبده افندي ده (ايوب سلطان) مدرسه سنده مدرس اولان يانيهلى عالمى بو ايشه تشويق ايتمشدى . بورغبت اوزرينه يانيهلى اولا ارسططاليسك منطقى اوندن صوكر اكتب ثمانيه سنى ، شارحى قاره فريهلى (بوانيس فوتينوس) ك آثارينه ده مراجعت ايدرك متن يونانيسندن عربجه ترجمه ايتمشدى . اسعد افندي استانبولده بولنان و يونان لسانى ابي بيلن بعض روم عالميرندن بولسانى مكملاً تحصيل ايتمشدى .

بو سايهده فلسفه كتابلىرى متن اصليرندن تدقيق ايدن بويوك عالمى قارابى ايله ابن سينانك ترجمه لرنده سقامت و يونانجه كتابلىرىك اصولنه غير مطابق ومشوش اولديغنى سويله يور . علوم حكيمه علوم برهانيه دن ايكن بزم عالمرك بونى علوم ظنيه و بللكه وهميه درجه سنه چويردكلرندن شكاي ايدى يور . بو يانيهلى فاضل كاشك بونلرى توركجه يازمش اولسايدى . فقط اووقت لسان تدرىس عربجه ايدى . توركجه ده يازمش اولسه يته عربجه تدرىس ايدلمش اولاجقدى . ارسطونك منطق كتابلىرى بيلورزكه شونلردر .

۱ . قاه غورسياس يعنى مقولات .

۲ . پهرى ارميناس يعنى كتاب العبارة Péri erminias

۳ . برنجى آناليتيك يعنى تحليل القياس Protéra analitika

ايستەرا آنالىتىكا برهاندن باخدر Syllogisme

۴ . طوبيق يعنى جدل .

۶ . سوفسطيقا يعنى حكمة المموهة ياخود سفسطه (پەرى سوفستيقون)

۷ . رە توريك يعنى خطابه

۸ . پوئەتيك يعنى شعر .

كتب عثمانیة ده ارسطونك حكمت طبيعیه سیدر .

اسعد افندی منطق دن (شرح الانوار) ى ده ترجمه ايتشى .

اك مشهور رياضیه جيلر مزدن

كاتبوى اسماعيل افنديك برهانی

۱۰۹۳ ده وفات ايتشى اولان سليمانیه مدرسى اسکدارلى مدرس جلب مصطفى

افنديك برهان تمامع اوزرينه رساله سى، اشكال اربعه اوزرينه رساله سى

۱۱۹ ده موستارده وفات ايتشى اولان موستارلى مصطفى افنديك شرح جديد عنوانيله

معروفى شمسيه شرحى

۱۱۴۹ ده اسکدارده وفات ايتشى اولان محمد امين افنديك قاره خليله حاشيه سيله

اجزای قضیه رساله سى مطبوع

۱۱۴۵ ده وفات ايتشى اولان مرعشلى ساچاقلى زاده محمد افنديك منطق اوزرينه

(تقریر القوانین) ايله عرائس اسمنده كى ايكي اثرى

۱۱۵۱ ده استانبولده وفات ايتشى اولان يکيشهرلى ولى الدين بن مصطفى جاراالله

افنديك كتابى . ولى افندی ملا فنارى نك فوئدى اوزرينه يازمش آلتى مشهور حاشيه نى

طوبو لامش ، اونلره كنديسى ده بر حاشيه علاوه ايتشى ، هېسنه بردن سياره سبعة اسمنى

ويرمش . بو آلتى حاشيه شونلردر : ۱ عبدالرحيم شروانى نك حاشيه سى ۲ . حافظ

عمادى نك ۳ . كندى استادى عبدالرحمن الكردى نك ۴ . فاضل مشهور شهرلى

زاده نك ۵ . طرسوسينك ۶ . مدقق مشهور قاره خليلك حاشيه لرى در . بونلردن

اك اوزون حاشيه قاره خليلك ايتشى . فقط ولى افندی اوندن ده اوزون بر حاشيه

يازش اولديغنى سويله يور . (فوئد الفناريه) برازاول بحث ايتشى اولديغ (شمس الدين

محمد الفئارى) نك ياخود قيصه جه ملا فنارى نك (ايساغوجى) رساله سى اوزرينه يازدينى شرحنك اسميدر . ايساغوجى رساله سنه اثيرالدين مفضل بن عمرا لاهرى طرفندن (وفاتى ۷۰۰ سنه سنده) تاليف ايدلمش اولدينى ايجون رساله اثيريه دخى ديرلر . فنارى نك شرحى اوزرينه يازلمش مشهور بز حاشيه ده (قول احمد) كدر .

عربانى على افندي نك شا كردى اولوب ۱۱۶۱ ده وفات ايتمش اولان بروسه لى عبدالرحمن رحى نك منطقدن قول احمدك رساله سى اوزرينه حاشيه سى بخارى شريفك شارح مشهورى آماسيه لى يوسف زاده عبدالله حلى افندي نك قاره داود اوزرينه حاشيه سى

۱۱۹۰ ده استانبولده وفات ايتمش اولان آلاشهرلى عثمان افندي نك منطق رساله سى ۱۲۰۲ ده اسكدارده وفات ايتمش اولان اسپرلى عمر افندي نك لسان الانسان ايله معين الاخوان .

۱۲۲۸ ده ينه اسكدارده وفات ايتمش اولان اخسخه لى عبدالله ضياءالدين افندي نك مباحج الاخوان و مباحج قوانين الميزانى

۱۲۲۲ ده مغنيساده وفات ايتمش اولان قاره محمود افندي نك ايساغوجى شرحى مغنى الطالبى . بورساله نك عبارده سى قولاي اولديغندن طلبه آراسنده مشهور ايدى . ۱۲۴۳ ده ادرنده وفات ايتمش اولان اسكيجى زاده على مدحى افندي نك ايساغوجى شرحى .

۱۲۴۴ ده وفات ايتمش اولان فيلورينه لى منطقى مصطفى افندي نك شمسويه نظيره سى ۱۲۵۸ ده وفات ايتمش اولان كونجى زاده قاسم افندي نك رساله الحج سى ۱۲۵۹ ده وفات ايتمش اولان قاره اغاچلى رشدى احمد افندي نك ايساغوجى شرحى تحفة الرشدى سى .

۱۲۶۵ ده وفات ايتمش اولان توقادلى سيد على عمر بن صالح الفيضى افندي نك ايساغوجى شرحى (درالناجى) سى .

۱۲۵۹ ده ماردينده وفات ايتمش اولان ماردىن مقتبسى سيد عبدالسلام افندي نك خلاصة المنطق .

مرعشلی محمد افندینک عصمة الاذهان ، علم المیزانی ، سلامة القلوبی ، فتح البابی
« ایساغوجی شرحیدر »

١٢٧٢ ده دکنزلیده وفات ایتمش اولان عثمان عبدالمنان افندینک تهذیب المنطق شرحی
اولان خلاصة المنطقی

١٢٨٣ ده مغلده وفات ایتمش اولان حاجی حمزه زاده محمد افندینک منطقهده کی
قیاسلره دائر جدولی

١٢٩٨ ده مدینهده وفات ایتمش اولان شیخ الاسلام وفاضل بنام آقشهرلی حسن
افندینک منطقدن عزیزیه ایله بونک شرحی اولان یوسفیسی و منظوم احکام مرعیه سی
خرپوطلی یوسف شکری افندینک برهان کذبوی شرحی اولان ناموس الایقانی
صوک منطقی کتابلری ده شونلردر :

ذریعة الامتحان ، شمسیه شرحی میزان الامتحان وایساغوجی شرحی « بروسلی احمد
صدقی افندینکدر وفاتی ١١٣٢ »

فناری شرحی خلاصة المیزان مؤلفی ادرنه مفتیسی محمد فوزی افندی
غایة البیان فی علم المیزان مؤلفی چرکس شیخی زاده محمد توفیق افندی « وفاتی ١٣١٩ »
سیلحوتی نک تصوراته دائر حاشیه لری اوزرینه حاشیه لر مؤلفی خرپوطلی عبدالحمید
حمیدی افندی .

میزان الاذهان مؤلفی شیروانی خالص افندی « وفاتی ١٣٣١ »

تهذیب المنطق شرحی مؤلفی کورانی طه افندی « وفاتی ١٣٠١ »

برهان کذبوی مترجمی خرپوت متصرفی عبدالنافع افندی - بو ترجمه بی صدراعظم
سعید پاشا سلطان حمید ثانییه عرض ایدوب طبعی ایچون اراده سی آلمش و مترجمه نشان
ویردرمش . بونک اوزرینه ترجمه طبع ایدلمشدر . فقط ظنمجه عربجه سی تورکجه سندن
دها قولای آکلاشیلاجق .

میزان العدل مؤلفی انکلیز خواجه عبدالکریم افندی « وفاتی ١٣٠٣ »

تصدیقات اوزرینه شرح مؤلفی کوردسلی حاجی خلیل افندی « وفاتی ١٢٩١ »

تورکجه خلاصة منطقی مؤلفی دیاربکرلی سعید پاشا « وفاتی ١٠٣٨ »

تورکچە مختصر منطق ، مؤافى شىروانى احمد حمدى افندى « وفاتى ۱۳۰۸ » ،
 بو صوك مؤلفلرك ھېسەنە فائى اولان نىجە يېكى حاشىيەلر مؤافى كلدىلى خواجە زادە
 عبداه انورى افندىدر . عمرىنى منطق تدرىساتنە صرف و ۱۳۰۳ دە وفات اتمش اولان
 بو استاد منطق عربچە لساننە مخصوص اولمادىغى اثباتە چالدىشمش وكتابلرنە بىك يىللق
 اورنك مثاللرك يىرنە يېكى مثاللر ايراد اتمشدى .

صوك سەلر ك مەم بر منطق مؤافى دە جودت پاشا مرحومدر . پاشانك اورنا مکتىبلر
 اىچون يازمش اولدىغى معيار سەداد اسكى عربچە منطق كتابلرىنك تورکچە اك كوزل
 بر خلاصە سىدر .

جودت پاشازادە سەداد بلك (ميزان العقول فى المنطق والاصول) ى دە اوروپا طرزندە
 يازمش ايلك منطق كتابىز اولق حىثىتلە حائز اهمىتدر .

بو صىرادە چامىپچ اوخانس افندىنك دە مفتاح الفنونىدە بىك ايدىك لازمدر .
 اوروپا لسانلردن ايلك ترجمە ايدىلن منطق كتابى بودر . وجدأ كوزلر . كتابك
 باشندە او زمانك اك بويوك عالملىرىنك تقرىضلرى واردر . فقط غىرب شى ، بو تقرىضلرك
 ھېسى عربچە ، بوندن باشقە ھېچ برىسى مترجمك اسمنى ذكر اتمە يور . بو تقرىضلرى
 يازان حضرتلر غالباً عربچە يازمقلە قدرت علمىلرېنى كوسترمك اىستەمشلر ! اوندن صوكرا
 برارمىنك كوزل بر منطق كتابى يازماسنى غالباً چكەمەمشلر ، ياخود ناصل اولور برخرستيان
 منطق يازمش ، بو تعصبلىرىنە طوقونمش ؟ بىلىم كە مترجمك اسمنى صاقلامنى باشقە درلو
 تاويل مەكتمىدر ؟

سزە شىمدى بر دە منظوم منطقدن بىك ايدەيم . ظن ايدرسەم مؤاف بونى طلبەنك
 سھولتلە از برلە يە بىلىمى اىچون يامش . اساساً عربچە دە منظوم منطقلر واردر . ابن سىنانك
 ارجوزەسى ، وسلم كى . تورکچە منظوم منطقك نمونە اولارق بعض پارچەلرېنى كوتريم .

منطق الطير

حقى عرفان منطقى عرفانە موقوف اولدى تا
 اىستە واجىدر سكا ميزانى تحصيل ايلك
 بو حكىم طى وسائطلە ايدر عرض تقىبا
 جائز اولماز چونكە موقوف علمى بىلەمك

بیلمه یه نك ایلر عرضانی قبول شك و ظن اولور او کرداب تقلیده کرفتار محن همده جمله علمه معیار اولدیغندن بیعتاد بلکه ادنی برخصوصده آکا محتاجدرکشی نیک و بدی بربرندن فرقدر آنک هرایشی اولمادی بر مسئلهیه عقلاً آنسز اعتماد .

بوندن سوکرا منطقک اوصافی ایچون شوپله دینیور :

وصفیدراولمقی آنک منسوب ذات ویا عرض دائمًا موضوعله غایتدر آنلردن غرض اولمادی ماهیتی بر علمک آنلردن بری بربرندن فصل ایدر انواع علمی هربری طالب و مطلوبی اجمال اوزره آنلردن مفید دیگله علم منطقک ماهیتی بی تعب وغم دیندی محصوراتی تحقیقده قضایا مطلقًا خارجاً موجود و معدوم اولماسی بردر نعم

ایساغوجی نه ایمش ؟

جنس و فصل و نوع و خاص و عرض عام

جمله را ایساغوجی کردند نام

شو ویردیکم ایضاحات اوزرینه حکم ایده بیلیرزکه بزده منطق اوزرینه مهم بر کتاب یازلماشدر . فی الحقیقه دیگر علملر اوزرینهده اساسی و مهم بر کتابمز اولمايچه منطقدن اولیه بر اثر ناصل وجوده کله بیلیدی ؟ فضله اولارق بویوک ادیبلمزندن بعضیلری خلقی حکمت و فلسفه دن سوئومغه چالیشمشلردی . مثلاً نابی باقکیز نیدیور :

اولیه بر علمه چالشکم مطلق آنی برسن بیله سن بردخی حق

حکمت و فلسفه دن ایله حذر اولیا نسیخه سنه ایله نظر

نفس پاک عزیزان طریق ایدر انسانی قرین تحقیقی

تمنی

قازان علماسندن شهاب الدین مرجانی اسمنده برذات واردی . بوذات [وفیه لاسلاف]

اسمىندە ۹-ھەم وەھىچە برائىر يازمىشدى. بۇندە منطق بىخىندە مئاخىرىنى شىدتلە تىقىد ايدىيور
 وحقىقت حكمتى آكلامامشلىر بوسىبىلە علمك ر كودتنە سىب اولمشلىر دىيور. مىرجانى نك
 بو مطالعەسىنى بىندە كزىدە قبول ايدىيورم . مئاخىرىن علما حقىقە ذىنلىرى اويوشدىر مىشلىر
 وعلمى طورغون برحالدە براقشلىردى . ھلە بزىدە بوسىبوتون سوندىر مىشلىردى . بوچەتتە
 فلسفەيە مەنوب كىنچ آرقداشلىرىمىزك فوقالعادە مساعى صرفىلە كىتبخانە صرفانمىزى
 غاندىلى ، جدى و معظم فلسفى اثرلرلە دولدور ماملرىنى تىنى ايدىر .

ذيل

منطق، كىتابلىرىمىزدە بويوك و كولىچ بر ياكى شىئانى نۇمۇنە اولارق كوستىرمك اوزرە
 (اسكلىب) لى نك اثرىدىن بر ھىچقەيىنى نقل ايدە جىكم . بۇرسالە كوپرلى كىتبخانە سىندە عاصم بكك
 كىتابلىرى آراسىندە ۲۷۹ نومۇردە مقىد و محفوظدر .

[« باب » ايساغوجى معلوم اولاق كە علم منطقى زبان سرىيانىدىن لسان عربىيە بر جە ايدىن
 حكىمك اسمىدر . بو تقدىر اوزرە مدونە مدونك اسمىلە تسمىە قىلىندىن مىجاز مىسلىدر .
 ياخود صرف منقولدر . بووچە علامە فخرالرازى حضرتلرنىدىن منقولدر . ياخود ايساغوجى
 مترجم حكىمك تعليم ايتدىكى پىسروغلامك اسمىدر كە ھر آن تعليم و خطاب وقتىندە يا ايساغوجى
 الكلام كىذا و كىذا دىردى . بو تقدىر جە متعلمك اسمىلە مائىتەلم بە شىئە تسمىە قىلىندىن در ،
 يىنە مىجاز مىسلىدر ياخود صرف خاىدر . بووچە حكىمە العىن شارحى مولانا مباركشاه
 حضرتلرنىدىن منقولدر . آنلر دىخى مولانا قطب الشىرازى الاكبىر حضرتلرنىدىن نقل ايدىرلر .
 ياخود ايساغوجى زبان سرىيانىدە اوچ لفظدىن مىركىدر ، اولكىسى ايسى كە ضمىر خطابدر
 عربىدە انت كى . ايكىنجىسى اغوكە ضمىر متكلم و حەدە در عربىدە انا كى . اوچىنجىسى
 اجى اصلندە اكى ايدى ، كافك جىمە قرب مىخرجى اولدىغىدىن كاف جىمە قلب اولنوب اولندە
 اولان ھىزە دىخى على غير القياس اسقاط اولنوب جى اولدى بو تقدىر اوزرە معلم و متعلم
 و تەلم كاهدىن عبارت اولدى . بىدە مترجم حكىم علم منطقە نام وضع ايلدى و يعرف و جە
 التسمىە بما ذكرنا اولاق . ياخود ايساغوجى زبان سرىيانىدە بش ورقلى بر غىجە نك اسمىدر
 بىدە علم منطقىدىن جزؤ اولان كىيات خىسە تسمىە اولندى .]

اسكلىبلى نك فخرالرازىيە ، مباركشاه منطقىيە ، قطب شىرازىيە اسناد ايتدىكى بو اىضاحلر
 نەقدر ياكى شىندىر . چوئىكە ايساغوجى رسالەسى فىلسوف (پورفىرىيوس) ك اثرىدر .

مشهور پلوتینیوس Plotin ك شاگردلارندن اولان صور Tyr لی پورفیریوس ، ارسطونك
 برچوق کتابلرینی شرح ایتیش اولان برطلمدر . بوشرحلردن بریسی ارسطونك مقولاتی
 اوزرینه یازدیغی مدخلدرکه ایشته ایساغوجی بوندن عبارتدر . سریانی دکل یونانی اولان
 یوکلہ عیناً مدخل معناسنه در . حتی بوسالہنك برعباردسی قرون وسطاده ره آلیستلر ایله
 نومینالیستلر آرایسنده کی شدتلی نزاعه سبب اولمشدی . [پورفیریوسده صور قصبہ سسنده
 ۲۳۲ سنہ میلادیسنده طوغمش وروماده ۳۰۱ ده اولمشدی] .

محمد علی عینی

